

KAUNO LIETUVIŠKOS KNYGOS LEIDYBOS PRADŽIA XIX AMŽIUJE

NIJOLĖ LIETUVNINKAITĖ

Kauno technologijos universiteto biblioteka,
K. Donelaičio g. 20, 3682 Kaunas, Lietuva

Į lietuvių knygos istoriją Kaunas pateko tik XIX a. viduryje, tuo tarpu Didžiojoje Lietuvoje knyga buvo nuėjusi kelių amžių raidos kelią. Dar XIX a. pirmojoje pusėje Kaunas išliko gilus carinės provincijos užutėkis. Čia neatsirado nė vienos spaustuvės, knygyno ar bibliotekos. 1843 m. miestui tapus Kauno gubernijos administracijos centru, atsivėrė platesnės galimybės jo ekonominiam ir kultūriniam augimui. Kaune įsikūrė pirmosios dvi spaustuvės (valdinė ir privati), užsimezgė leidybinė veikla ir knygų prekyba. Tais pačiais metais pradėtas leisti oficialus savaitraštis „Kovenskije gubernskije vedomosti“. Aptariamas laikotarpis reikšmingiausias kaip lietuviškų knygų leidybos Kaune pradžia. Į tikrąjį savo raidos kelią ji įžengė jau XX a. pradžioje – po lietuvių spaudos atgavimo. Nuo 1848 m. iki XIX a. pabaigos Kaune išspausdinti tik 9 lietuviški spaudiniai (iki spaudos draudimo metų – 5). Tai sudaro nepalyginamą kontrastą su to meto Vilniaus leidybine veikla ir knygų repertuaru. 1840–1849 m. Vilniuje buvo išleisti 58 lietuviški spaudiniai, o Kaune – tik vienas¹. Šio straipsnio tikslas – išsamiau atskleisti XIX a. lietuviškų knygų leidybos pradžios Kaune sąlygas ir ypatumus, pirmiausia remiantis archyviniais šaltiniais.

Specialių knygotyros darbų, skirtų XIX a. Kauno lietuviškai knygai, neturime. Daugiausia įvairių Kauno leidybos aspektų iki 1864 m. aptarė knygotyrininkė Aušra Navickienė². Istorikas Vytautas Merkys pateikė Kauno spaustuvių sąrašą ir jų veiklos apžvalgą³. Periodinėje spaudoje pasirodė du rašiniai, skirti pirmajai Kauno lietuviškai knygai, bet juose yra netikslių faktų⁴. XIX a. Kauno gubernijos ekonominė ir kultūrinė raida atsispindi to meto informaciniuose ir istoriniuose leidiniuose bei oficialiame laikraštyje „Kovenskije gubernskije vedomosti“⁵. Mėnėtuose šaltiniuose taip pat yra papildomų faktografinių duomenų. Svarbiausias bibliografinis leidinys – „Lietuvos TSR bibliografijos“ A serijos tomiai. Kauno apygardos archyve surasti dokumentai pateikia naujos medžiagos apie pirmosios Kauno lietuviškos knygos pasirodymo aplinkybes, patikslina ir papildo nacionalinės bibliografijos duomenis.

¹ Lietuvos bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1990, T. 1 : papildymai, p. 141.

² Navickienė A. Lietuviškų knygų leidėjai ir jų leidiniai 1795–1864 m. // Knygotyra. T. 19 (1992), p. 11–26; XIX a. Pirmosios pusės lietuviškų knygų autoriai 1997. T. 24 (1997), p. 15–25; Knygos raida 1795–1864 metais // Lietuviškoji knyga : Istorijos metmenys. Vilnius, 1996, p. 87–130.

³ Merkys V. Lietuvos poligrafijos įmonės 1795–1915 m. // Spauda ir spaustuvės. Vinius, 1972, p. 142–249.

⁴ Rimantas J. Pirmoji lietuviška Kauno knyga (1848–1948) // Tarybų Lietuva. 1948, gruodžio 19; Smailys A. 140 metų pirmajai lietuviškai knygai, išspausdintai Kaune // Kauno tiesa. 1988, rugpjūčio 21.

⁵ Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii na 1847–1900 god; Kovenskaja gubernija za vremia 1843–1893. Kaunas, 1893. 366 p.

Pirmoji Kauno lietuviška knyga. Kauno apygardos archyve esantys dokumentai atskleidžia iš esmės naujų duomenų apie pirmąją 1848 m. Kaune išspausdintą lietuvišką knygą „Regulas del skarbavu žmoniu, kayp savi reyķ užleykiti nuog choleras, ir kayp greytey ratovoti prastoms naminioms lekarstoms...“⁶ Lietuviškų knygų repertuare – tai pirmasis sveikatos apsaugos tematikos leidinys, skirtas Didžiajai Lietuvai.

Pirmiausia reikia apžvelgti tuometinę socialinę padėtį ir aptariamąs knygos pasirodymo priežastis. XIX a. viduryje Kauno gubernijoje du kartus (1848–1849 ir 1852–1853 m.) siautėjo choleros epidemija. Kaimyninėse gubernijose ji prasidėjo 1847 m. Carinės Rusijos aukščiausios valdžios institucijos ėmėsi specialių priemonių kovoti su šia epidemija. Vidaus reikalų ministerijos Medicinos taryba buvo atsakinga už spaudinių, skirtų kovai su įvairiomis epidemijomis ir užkrečiamomis ligomis, rengimą bei leidimą⁷. Medicinos taryba taip pat cenzūravo visą medicinos literatūrą. Rusijos gubernijų valdytojams 1847 m. buvo išsiuntinėtas kovos su epidemija priemonių sąrašas⁸. Jame rašoma apie medikų pasirėngimą, karantino sąlygas. Kartu su minėtu sąrašu gubernijos gavo Medicinos tarybos parengtas bendras taisykles ir instrukciją⁹. Prie taisyklių esanti pastaba nurodė, kad spausdinamas taisykles reikia pritaikyti etninių gyventojų buitinėms sąlygoms ir gyvenimo būdai. Vilniaus generalgubernatorija 1847 m. spalio 15 d. pranešė Kauno gubernatoriui, kad iš Valstybės turtų ministerijos (ši rūpinosi ir valstybiniais valstiečiais) gauti keli egzemplioriai „Nastavlenije gosudarstvenym krestjanam o predochranenii ot epidemičeskoj bolezni cholery s ukazaniem prostych domašnych sredstv, kakije sleduet priminat“, jei pasirodytų cholera¹⁰. Generalgubernatorius Fiodoras Mirkovičius pabrėžė, kad šios taisyklės sulaukė daug palankių atsiliepimų, todėl bus naudingos ne tik valstiečiams, bet ir kitiems gyventojų sluoksniams. Jis pasiūlė išversti taisykles į labiausiai paplitusias Vilniaus generalgubernatorijoje kalbas, tuo tarpu Vilniaus gubernijai – išspausdinti po 500 egz. taisyklių lenkų ir žydų kalbomis bei dalį šio tiražo (po 125 egz.) perduoti Kauno gubernijai¹¹. Jas turėjo platinti Valstybės turtų rūmai, apskričių valdybos ir kitos valdinės įstaigos. Prireikus leidžiama užsakyti papildomą tiražą. Be to, taisykles rusų kalba nurodyta paskelbti „Kovenskije gubernskije vedomosti“ ir atskirais spaudiniais išplatinti gubernijoje¹². Leidinių lenkų ir žydų kalbomis spausdinimo išlaidas po lygiai pasidalijo Vilniaus, Minsko, Gardino ir Kauno gubernijų savivaldybės. Kauno gubernijos išlaidos sudarė 25 sidabro

⁶ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1969, T. 1, p. 422, jr. 1198.

⁷ Enciklopedičeskij slovar. Sankt Peterburgas, 1896. P. 896.

⁸ Spisok s otnošenija G. Ministra Vnutrennych Del k G. Načalnikam Gubernij o merach po slučaj pojavlenia epidemičeskoj cholery // KAA. F. 1–344. Ap. 1. B. 2. L. 10–12.

⁹ Ten pat. L. 13–17.

¹⁰ Ten pat. L. 33.

¹¹ Ten pat. L. 33.

¹² Nastavlenije gosudarstvenym krestjanam, kak sebia predochronit ot cholery i kak v skorosti pomogat prostymi domašnimi sredstvami... // Kovenskije gubernskije vedomosti. 1847, Nr. 46. (Čast neoficialnaja).

rublius¹³. Iš Kauno gubernijos valdybos kanceliarijos 1847 m. lapkričio 27 d. rašto Kauno miesto dūmai matome, kad taisyklės, skirtos valstybiniams valstiečiams, buvo sudarytos Valstybės turtų ministro potvarkiu¹⁴. Šis raštas pateikia detalių žinių apie nemokamą taisyklių platinimą: Kauno miesto dūma 17 egz. išplatino žydų bendruomenėse, Kauno savivaldybės teismas 40 egz. rusų kalba bei 6 egz. lenkų kalba – dvarininkams ir valstiečiams ir t. t. Archyve yra taisyklių knygos lenkų ir žydų kalbomis. Jas spausdino vilniškės A. Dworzeco (Dworzezo) ir M. Rommo spaustuvės¹⁵. Lenkišką leidinį vertė cenzorius Janas Waszkiewiczzius, o žydišką – V. Tugendgoldas. Abi knygos yra vienodos apimties. Rusiškos taisyklės tebuvo išleistos smulkiu dviejų puslapių spaudiniu¹⁶. Kauno gubernijoje 1847 m. pabaigoje iš viso išplatinta 625 egz. taisyklių¹⁷. Tai davė maža naudos, nes Kauno gubernijos gyventojų daugumą sudarė lietuviai valstiečiai, nemokantys svetimų kalbų. Tai patvirtino Valstybės turtų rūmų valdytojo apsilankymai 1848 m. prasidėjus epidemijai įvairiose Kauno gubernijos vietose. Jis įsitikino, kad valstiečiai nesupranta ir negali išmokti rusiškų bei lenkiškų taisyklių. Rūmų valdytojas pripažino, kad būtina aprūpinti kaimo bendruomenes lietuvišku (žemaitišku) leidiniu¹⁸. Valstybės turtų rūmai pasirūpino vertimu į lietuvių kalbą ir pasiūlė Kauno gubernatoriui išspausdinti 1000 lapų taisyklių, o apskričių viršininkus įpareigoti, kad valstiečių bendruomenės jų laikytųsi¹⁹. Savo ruožtu gubernatorius 1848 m. liepos 24 d. paprašė Vilniaus generalgubernatoriaus leidimo spausdinti taisykles lietuvių kalba²⁰. Sutikimą spausdinti generalgubernatorius F. Mirkovičius davė 1848 m. rugpjūčio 3 d. Jis pabrėžė, kad vertimas turi visiškai atitikti originalą rusų kalba²¹. Jokių kliūčių neatsirado, ir 1848 m. rugpjūčio 9 d. lietuviškos taisyklės „Regulas ...“ buvo atiduotos į spaustuvę²². Galime teigti, kad jų spausdinimas neužtruko ir tą patį rugpjūčio mėnesį prasidėjo nemokamas platinimas per valdines ir konfesines įstaigas. Duomenų apie tiražo dydį archyve nėra, todėl neaišku, ar išliko anksčiau numatytas 1000 egz. kiekis. Jis galėjo būti mažesnis, nes pasirodė ne smulkus spaudinys, o knygelė. Jos apimtis buvo 15 puslapių, kaip analogiškų leidinių lenkų ir žydų kalbomis.

Susipažinus su archyvine medžiaga, kilo abejonių dėl knygelės „Regulas del skarbavu žmoniui...“ autorystės, bibliografą skiriamos gydytojui Ksaverijui Stra-

¹³ KAA. F. 1-344. Ap.1. B. 2. L. 38.

¹⁴ Ten pat. L. 39.

¹⁵ Prawidła dla wtoscian skarbowych, pokazujące jak się zabezpieczyć od cholery i jak na przedce ratować prostemi i domowemi lekarstwami... Vilnius, 1847. 15 p. // KAA. F. 1-344. Ap. 1. B. 2. L. 43-50; Žydų k. L. 51-58.

¹⁶ Ten pat. L. 65-66.

¹⁷ Ten pat. L. 230.

¹⁸ Ten pat. L. 503.

¹⁹ Ten pat. L. 503.

²⁰ Ten pat. L. 504.

²¹ Ten pat. L. 598.

²² Ten pat. L. 600.

vinskiui²³. Labiau tikėtina, kad taisykles valstiečiams pritaikė minėta Vidaus reikalų ministerijos Medicinos taryba, dar anksčiau parengusi bendrus nurodymus. Jas specialiai užsakė Valstybės turtų ministerija, kuri rūpinosi valstybinių valstiečių reikalais. Nė viename leidinyje rusų, lenkų, žydų ir lietuvių kalbomis nenurodytas autorius. Taisyklių į einamąją bibliografiją neįtraukė „Žurnal ministerstva narodno-vo prosvetščeniya“, 1847–1848 m. užregistravęs kelis autorinius darbus apie choleros gydymą. Galutinai iškeltą versiją dėl autorystės patvirtintų ar paneigtų žinios apie K. Stravinskio veiklą 1847–1848 m., bet jų kol kas nepavyko aptikti nei archyvinuose, nei spausdintuose šaltiniuose. Kauno gubernijos archyve nerasta dokumentų, susijusių su „Regulo ...“ vertėjo Jono Ugianskio (1814–1853) asmenybe ir veikla. Tenka remtis publikuotais šaltiniais²⁴. Leksikografo Audriaus Mato Ugianskio brolis Jonas gimė Knašiuose, (Šaukėnų valsč., Šiaulių aps.). Jis mokėsi Padubysio mokyklose. Vėliau tarnavo Kauno gubernijos valdyboje. Jo pareigos nereikšmingos, nes 1848 m. Jonas Ugianskis turėjo patį žemiausią (14 klasės valdininko) rangą – kolegijos registratoriaus. Iki 1852 m. jis pakilo aukščiau tik viena klase – gavė gubernijos sekretoriaus rangą. J. Ugianskio „Regulo ...“ vertimo kalba toli gražu neprilygsta geriausiems to meto lietuviškiems leidiniams. Tekste gausu polonizmų ir kitų svetimybų.

„Regulas ...“ – pirmasis sveikatos apsaugos leidinys Didžiojoje Lietuvoje. Tuo tarpu pirmoji medicinos knyga lietuvių kalba pasirodė daug anksčiau. Mažonoje Lietuvoje 1822 m. buvo išleista nežinomo autoriaus „Pamokinimas kaip tie, kurie pamišusiems prilygsta, tiktinai kavotini, jeib vėl pasigautų ...“²⁵ „Regulo...“, kaip medicinos leidinio, turinį trumpai yra aptaręs prof. Alfredas Smailys²⁶. Jis teigiamai įvertino knygelėje nurodytus choleros gydymo būdus ir apsisaugojimo nuo šios ligos priemones.

Lietuviška knygelė nuo lenkiškų ir žydiškų leidimų skiriasi vaizdingesne poligrafija, nors išspausdinta prastos kokybės popieriuje. „Regulas ...“ buvo iliustruotas XIX a. Lietuvos knygose ir kalendoriuose paplitusiu motyvu. Antraštinį puslapį pagyveno vinjetė ir darbo simbolis – jaučių jungu ariantis valstietis. Paskutinio puslapio užsklandai panaudotas kitas šio motyvo fragmentas – darbo vaisių simboliką reiškiantys avilys ir palmė.

Pirmasis į lietuvių nacionalinę bibliografiją „Regulą ...“ įtraukė Stanislovas Didžiulis savo darbe „Sąraaaszas Lietuviszku knigu Vilniaus Publiszksos Bibljotekos“ (1880)²⁷. Savo bibliotekoje S. Didžiulis taip pat turėjo du „Regulo ...“ egzempliorius²⁸. Vėliau jo duomenis panaudojo Silvestras Baltramaitis ir kiti bibliografai.

²³ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1969, T. 1, p. 422, įr. 1198.

²⁴ Vanagas V. Lietuvių rašytojų sąvadas. Vilnius, 1996, p. 82; Navickienė A. XIX a. pirmosios pusės lietuviškų knygų autoriai // Knygotyra. 1997. T. 24 (1997), p. 24.

²⁵ Kaunas D. Mažosios Lietuvos knyga. Vilnius, 1996, p. 321–322.

²⁶ Smailys A. 140 metų pirmajai lietuviškai knygai, išspausdintai Kaune // Kauno tiesa. 1988, rugpjūčio 21.

²⁷ MAB. RS. F. 94. AK-116.

²⁸ S. Didžiulio asmeninės bibliotekos katalogas // KTUB. RKS. Rš 3781.

Šiuo metu žinomi šeši knygos egzemplioriai, saugomi Lietuvos bibliotekose bei muziejuose. „Regulas ...“ priklauso labai retoms lietuviškos knygos²⁹. Kauno technologijos universiteto bibliotekos bei Bibliografijos ir knygotyros centro saugomose egzemplioriuose yra XIX a. knygos savininkų įrašų lenkų ir rusų kalbomis. Paminėsime vieną reikšmingesnį šio šimtmečio knygos ženklą. Viename iš KTUB esančio „Regulo ...“ egzempliorių yra toks įrašas: „J. A. Dargis (Barstyčiai) Nr. 302“. Šis knygelės savininkas tikriausiai turėjo bibliofilinių polinkių. 1926 m. J. Dargis padovanojo „Regulą...“ Lietuvos universiteto bibliotekai.

Autentiška medžiaga nušviečia pirmosios Kauno lietuviškos knygos antrojo sutrumpinto 1852 m. leidimo aplinkybes. Kauno gubernijos archyve yra byla apie 1852 m. kilusią naują choleros epidemijos bangą³⁰. Vidaus reikalų ministerijos Kauno gubernijos viršininkas 1852 m. spalio 17 d. atsiuntė gubernijos valdybai bendras taisykles, kaip apsisaugoti nuo choleros, rusų kalba ir jų vertimo į lenkų kalbą rankraštį³¹. Jis pasiūlė kuo skubiau išspausdinti taisykles lenkų (300 egz.) ir lietuvių (200 egz.) kalbomis³². Dar anksčiau – 1852 m. spalio 14 d. – Kauno gubernijos Choleros komitetas nutarė, kad lietuviškas taisyklių spaudinys yra labai svarbi kovos su epidemija priemonė. Komitetas nusprendė taisykles į lietuvių kalbą versti iš lenkiško varianto ir išspausdinti reikalingą tiražą³³. 1852 m. spalio 28 d. Kauno gubernijos valdyba Choleros komitetui pranešė, kad M. Tipografo spaustuvė jau spausdina 300 lenkiškų ir 200 lietuviškų leidinių apie apsisaugojimą nuo epidemijos³⁴. Šiame rašte nepaminėtos priežastys, dėl kurių buvo pasirinktas vertimas į lietuvių kalbą ne iš lenkų, o iš rusų kalbos ir išleistas dvikalbis leidinys. Archyve yra du skirtingi leidinio „Parsiargieimas skarbavims žmonims nuog choleras ir pirmiausi spasabai ratunka ligoniams“, išspausdinto rusų ir lietuvių kalbomis 1852 m. M. Tipografo spaustuvėje, egzemplioriai. Vienas jų atitinka užregistruotąjį nacionalinėje bibliografijoje³⁵. Taigi iki šiol žinomus du egzempliorius papildė trečiasis, esantis Kauno apygardos archyve³⁶. „Parsiargieimas ...“ išlieka retenybė. Knygelės antraštinį puslapį įrėmina vinjetė, o abiejų kalbų tekstai dėstomi lygiagrečiai. Rusišką tekstą „О предохранении государственнич крестян от холеры и о подании первой помощи заболелавяущим“ iš 1847 m. išleistų „Nastavlenije gosudarstvenym krestjanam ...“ parengė Kauno gubernijos Valstybės rūmų gydytojas K. Stravinskis. Vertimą atliko tas pats J. Ugianskis. Šis egzempliorius turi ypatingą žymę.

²⁹ *Kaunas D. Reta knyga // Knygotyra : enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 311.*

³⁰ Po atnaujinimo Kovenskovo gubernskovo cholernovo komiteta o predochranitelnych merach ot cholery, pojavivšejsia v g. Kovne // KAA. F. 1–49. Ap. 1. B. 2960. L. 1–57.

³¹ O merach i predostorožnostiach podležaščich sobliudeniū pri pojevlenii v 1852 godu bolezni cholery // Ten pat. L. 3–7; L. 43–44.

³² Ten pat. L. 2.

³³ Ten pat. L. 8.

³⁴ Ten pat. L. 16.

³⁵ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1969, T. 1, p. 422–423, jr. 1199.

³⁶ KAA. F. 1–49. Ap. 1. B. 2960. L. 12–15.

Antraštėje ir tekste yra ranka (gal cenzoriaus?) išbraukti žodžiai „gosudarstvenym“ bei „skarbvavims“. Antrasis byloje esantis egzempliorius išspausdintas laikantis šios pataisos: „Parsiargieimas žmonims nuog choleros ir pirmiausi spsabaj ratunka ligoniams“³⁷. Leidinio turinys atitinka ankstesnį, bet nėra antraštinio puslapio, o tekstai eina eilės tvarka: rusų, o po to lietuvių kalba. Jo apimtis – 6 puslapiai (vienu puslapiu sumažėjo). Archyve saugomas šis „Parsiargieimo ...“ egzempliorius įrištas kaip viena knygelė, bet galėjo būti platinamas ir atskirais atspaudais. Aišku, kad jis buvo išspausdintas tais pačiais 1852 m. M. Tipografo spaustuviėje.

Ta pačia proga galime pateikti K. Stravinskio biografijos duomenų. 1852–1862 m. jis ėjo Valstybės turtų rūmų gubernijos gydytojo pareigas. Tai nustatėme pagal Kauno gubernijos atmintinių knygelių duomenis³⁸. Epidemijos metu 1852 m. K. Stravinskis, kaip medikas, buvo atsakingas už Kauno Naujamiesčio kvartalą³⁹. Tuo metu Kaunas buvo padalytas į šešis kvartalus, kad būtų galima efektyviau kovoti su cholera. K. Stravinskis sparčiai kilo karjeros laiptais. Nuo štabo gydytojo jis pasiekė valstybės patarėjo rangą, už nepriekaištingą 15 metų tarnybą apdovanotas 2-ojo laipsnio Stanislovo ordinu. Nuo 1876 m. birželio 1 d. iki 1881 m. buvo miesto dūmos pirmininku (miesto galva). Vėliau vertėsi laisva gydytojo praktika, dalyvavo sodininkų ir kitų draugijų veikloje. Verta paminėti dar vieną su K. Stravinskio gyvenimu susijusį įdomų faktą, kurį atskleidė architektūros istorikė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė⁴⁰. K. Stravinskis, dar būdamas Valstybės turtų rūmų tarnautojas, 1860 m. pasistatė Laisvės alėjoje namą, užveisė didelį sodą kiemo gilumoje. Turtą 1897 m. po K. Stravinskio mirties paveldėjo sūnus. Nepriklausomybės metais (1927) šis pastatas tapo Lietuvos šaulių sąjungos būstine. Dabar namas vėl priklauso Šaulių sąjungai (Laisvės al. 34). K. Stravinskio namas, artimas klasicizmo stiliui, yra vienas iš nedaugelio ankstyvojo laikotarpio pastatų, išlikusių Laisvės alėjoje Kaune.

Istorinės ir socialinės sąlygos susiklostė taip, kad pirmąja Kauno lietuviška knyga tapo carinės valdžios oficialiai aprobuotas leidinys. Jis neabejotinai turėjo reikšmės tuometinei kovai su choleros epidemija visoje Kauno gubernijoje.

Po „Regulas ...“ bei „Parsiargėjimas ...“ leidinių praėjo visas dešimtmetis, kol Kaune vėl buvo išspausdinta lietuviška knyga. Iš Bialystoko kilęs spaustuvininkas Šaja Sokolovskis 1862 m. nusipirko M. Tipografo spaustuve⁴¹. Tais pačiais metais jis išspausdino elementoriaus „Mokslas skajtima rašta lietuviška diel mažu vayku ...“ du pakartotinius leidimus⁴². Tai buvo pats populiariausias XIX a. elementorius

³⁷ Ten pat. L. 46–49.

³⁸ Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernii na 1853–1861 god.

³⁹ Spisok vračam i feldšeram, naznačenym dlia polzovania bolnich choleroju, a tak že obyvateliam dlia nadzora i opriatnosti po g. Kovno, v 1852 godu // KAA. F. 1–49. Ap. 1. B. 2960. L. 51.

⁴⁰ Lukšionytė-Tolvaišienė N. Seniausi Laisvės alėjos namai // Kauno diena. 1998, balandžio 25.

⁴¹ Merkys V. Lietuvos poligrafijos įmonės 1795–1915 m. // Spauda ir spaustuvės. Vilnius, 1972, p. 170.

Didžiojoje Lietuvoje, per 70 metų sulaukęs 62 leidimų⁴³. Š. Sokolovskio spaustuvėje 1865 m. pasirodė dar vienas elementorius, išspausdintas graždanka, – Vasilijaus Zolotovo „Bukvars žemaitiškai-rusiškasis ...“⁴⁴. Tai antrą kartą išėjęs elementorius. Nuo pirmojo 1861 m. leidimo jo turinys mažai skyrėsi, bet lietuvių raidynas virto graždanka. Spaudos draudimo metais lietuviškų knygų spausdinimas Kaune faktiškai nutrūko ir neatsigavo iki XIX a. pradžios – lietuvių spaudos atgavimo. Kauno gubernijos valdybos spaustuvė teišspausdino du oficialius smulkiuosius spaudinius graždanka: pilietinės ištikimybės priesaiką Rusijos carui Nikolajui II [1896?] ir skundų dėl neteisėto šaukimo į rekrūtus padavimo tvarką Kauno gubernijoje [1870?]⁴⁵. Pirmojo vienintelis egzempliorius saugomas Kauno technologijos universiteto bibliotekoje, o antrasis – neaišku, ar išlikęs. Dauginimo prietaisu 1898 m. buvo išspausdintas Žemaičių vyskupo Mečislavo Leonardo Paliulionio ganytojiškas laiškas tikintiesiems apie girtuoklystės žalą⁴⁶. Jo egzempliorių saugo Vilniaus universiteto biblioteka. Remiantis nacionalinės bibliografijos ir archyviniais šaltiniais, XIX a. Kaune pasirodė 9 lietuviški spaudiniai: 6 knygos ir 3 smulkieji leidiniai.

Išvados. Kauno lietuviškos knygos leidyba, palyginti su jos istorine raida Didžiojoje Lietuvoje, prasidėjo vėlai – XIX a. viduryje. Tai nulėmė istorinės, socialinės ir ekonominės priežastys. Tik įkūrus gubernijos centrą, nuo 1843 m. Kaune susidarė sąlygos leisti knygas ir jomis prekiauti. Tiesioginę įtaką pirmosios Kauno lietuviškos knygos pasirodymui 1848 m. turėjo tuometinė socialinė ryškštė – choleros epidemija. Todėl neatsitiktinai šios knygos leidimo ir nemokamo platinimo ėmėsi carinės Rusijos valdžios institucijos, atsakingos už kovą su epidemija. Antroji svarbi priežastis – Kauno gubernijos gyventojų etninė sudėtis (80 proc. sudarė lietuviai). Gubernijos administracija buvo priversta atsižvelgti į šį faktą ir pasirūpinti lietuvišku spaudiniu, kaip veiksminga priemone kovojant su choleros epidemija. XIX a. Kaune lietuviškų knygų leidyba težengė pirmuosius žingsnius – pasirodė tik 9 spaudiniai: 3 sveikatos apsaugos knygelės, 3 elementoriai ir 3 smulkieji leidiniai. Intensyvi Kauno leidybinė veikla prasidėjo po lietuvių spaudos atgavimo XX a. pradžioje.

Įteikta 1998 m. birželio mėn.

⁴² Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1985, T. 2, kn. 1, p. 821–822, įr. 2397–98.

⁴³ Gargasaitė D. Lietuviškų elementorių leidyba XIX a. // Knygotyra. T. 14, sąs. 1 (1986), p. 77.

⁴⁴ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1988, T. 2, kn. 2, p. 364, įr. 3954.

⁴⁵ Ten pat. T. 2, kn. 1, p. 143, įr. 163; p. 130, įr. 106.

⁴⁶ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, T. 2, kn. 1, p. 875, įr. 2616.

THE START OF PUBLISHING OF LITHUANIAN BOOK IN KAUNAS IN THE 19TH CENTURY

NIJOLĖ LIETUVNINKAITĖ

Summary

The publication of Lithuanian book in Kaunas started very late – in the middle of the 19th century. Meanwhile the history of the book in Great Lithuania already has been continuing for several centuries.

This situation was determined by historical, social and economic conditions. Kaunas in the beginning of the 19th century was the very mid-province of Russian empire where was not found any printing house, book-shop or library. When the town became the center of Kaunas government here settled 2 printing houses and has been published the official newspaper "Kovenskije gubernskije vedomosti" ("The News of Kaunas Government"). The appearance of the first Lithuanian book "Regulas ..." was initiated, issued and dissaminated free of charge by the institutions of czar's authority. In this little book there were presented instructions and advices for the state peasants about specific features of cholera, its epidemic spreading and precautionary measures and means of medical treatment under home conditions.

This printing is one of means of the fight cholera epidemic which began in 1848 in Kaunas government. The most of government people were Lithuanians, therefore czar's authority was forced to issue the instructions in Lithuanian. This small book became the first care of public health edition in Great Lithuania. The second shortened edition appeared in 1852 when cholera epidemic has recurred.

In the 19th century were printed only 9 Lithuanian printed matters. After "Regulas ..." had appeared 3 ABC books, some small printings. When the printing was prohibited 3 of them were published in Russian alphabet.

The printing of Lithuanian book in Kaunas revived and started intensive way of development by getting back the Lithuanian press in the beginning of the 20th century.